

8. Мокряк В. Корпоративне управління великими промисловими підприємствами: сучасний стан та актуальні проблеми / В. Мокряк, Е. Мокряк // Економіка України. — 2007. — № 4. — С. 42—54.

9. Лагутін В. Іпотечний кредит в Україні: перспективи і можливі наслідки / В. Лагутін // Банківська справа. — 2003. — № 4. — С. 24—51.

10. Лагутін В. Становлення і розвиток системи іпотечного кредитування / В. Лагутін // Фінанси України. — 2004. — № 1. — С. 75—82.

11. Шерер Ф. М., Росс Девід. Структура отраслевых рынков: [по экон. специальностям] / Ф. М. Шерер, Д. Росс: [пер. с англ.]. — М.: Эконом. фак. МГУ: ИНФРА-М, 1997. — 697 с.

12. Развитие российского финансового рынка и новые инструменты привлечения инвестиций / [Р. Энтов, А. Радыгин, В. Мау и др.]. — М.: Ин-т экон. проблем переходного периода, 1998. — 277 с.

Стаття надійшла до редакції 21 травня 2012 р.

УДК: 336.711(477): 330.322

А. П. Стрижак, аспірант
з відривом від виробництва,
асистент кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

АННОТАЦИЯ. В статье проанализирован состав и структура собственного капитала отечественных банков в разрезе групп по размеру активов согласно классификации НБУ.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: собственный капитал, прибыль, уставный капитал, резервный капитал.

ABSTRACT. In this article the author analyzes the composition and structure of the equity of domestic banks in terms of their assets under NBU classification.

KEY WORDS: equity, profit, share capital, reserve capital.

АННОТАЦІЯ. У статті проаналізовано склад та структуру власного капіталу вітчизняних банків у розрізі груп за розміром активів згідно класифікації НБУ.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: власний капітал, прибуток, статутний капітал, резервний капітал.

Актуальною для вітчизняної банківської системи залишається проблема капіталізації та визначення оптимальної структури капіталу. Достатній рівень банківського капіталу дає змогу ефективно функціонувати не лише банківській системі, але й економіці в цілому, адже незаперечним є той факт, що це сприяє зміцненню конкурентних позицій кожної країни на світовій арені.

Необхідність забезпечення достатнього рівня капіталу зумовлена наступним:

— банківський капітал є ключовим елементом довіри до банківської системи, а отже і до національної грошової одиниці;

— висококапіталізовані банки ефективніше перерозподіляють ресурси в економіці за рахунок економії на масштабах (економії витрат);

— банківський капітал є головним фактором конкурентноспроможності та фінансової стійкості банку;

— банки з високим рівнем капіталу мають значні інвестиційні можливості.

За останні роки у більшості розвинених країн, а також у країнах рівень економічного розвитку яких значно поступається, спостерігалися системні банківські кризи, що спровокувало різке погіршення як макроекономічної (спад виробництва, інфляція, падіння курсу національної валюти), так і соціально-економічної ситуації (ріст безробіття, посилення майнового розшарування населення). Слід зауважити, що у більшості випадків ці кризи стали наслідком прогалин у системі банківського регулювання та нагляду, а особливо у питаннях, які стосуються достатності капіталу банків.

Хоча в Україні в докризовий період існувала тенденція зростання банківського капіталу, його розмір все ж залишається досить низьким у порівнянні з розвинутими країнами Заходу, США, а також СНД [1]. Динаміка приросту банківського капіталу в Україні зображена на рис. 1. Аналізуючи дані рис. 1, можна стверджувати, що банківська система до 2009 року характеризувалася постійним темпом зростання банківського капіталу, проте це було викликано в першу чергу, інфляцією. За умов фінансової кризи банки зазнали значних втрат, що вплинуло на скорочення в 2009 році, розмірів капіталу більше ніж на 4 млрд грн (-3,4 %), що говорить про нерегулярний характер темпів його приросту та залежність від

зовнішніх чинників функціонування банків. Починаючи з 2010 року тенденція щодо зростання банківського капіталу відновилася. Станом на 01.01.2012 року розмір сукупного банківського капіталу становив 155487 млн грн, що на 13 % більше ніж у 2010 році.

Банківська система України характеризується високим рівнем концентрації капіталу у групі найбільших банків. Близько 66 % банківського капіталу всієї банківської системи належить саме I групі банків. Концентрація капіталу призводить не лише до збільшення частки активних операцій у найбільших банках, а й до концентрації прибутку в цій групі банків.

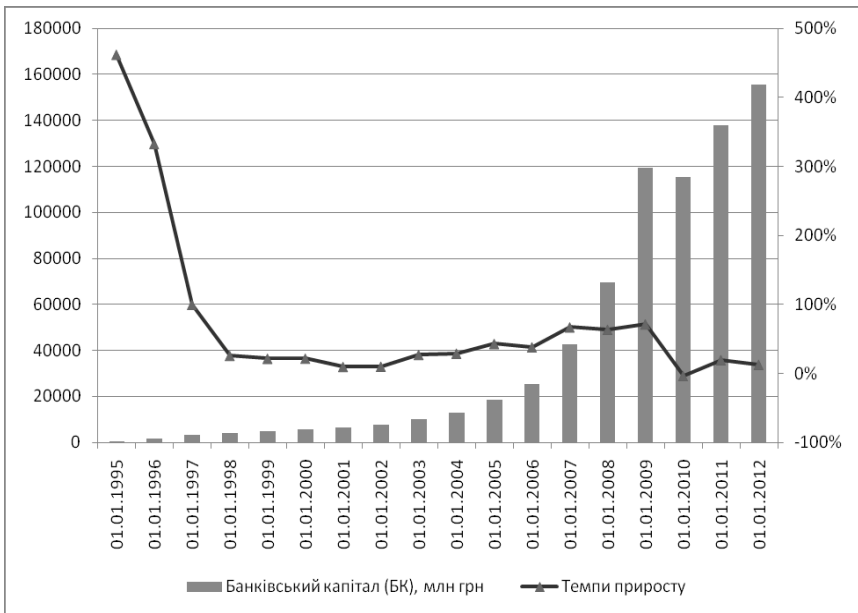

Рис. 1. Динаміка приросту банківського капіталу в Україні протягом 1996—2011 рр. [2].

У загальному обсязі власного капіталу банківської системи за станом на 1 січня 2012 р. найбільшу частку займає власний капітал групи найбільших банків — близько 66 %, 13—15 % — балансовий капітал групи малих і великих банків і 6,3 % — власний капітал середніх банків.

Аналізуючи динаміку складових власного капіталу в розрізі груп, зазначимо, що протягом 2004—2009 рр. простежуються чіткі тенденції до збільшення питомої ваги власного капіталу груп найбільших банків з 41,6 % до 67,7 %, та зменшення частки власного капіталу решти груп банків. Збільшення власного капіталу групи найбільших банків можна пояснити їхнім намаганням утримати лідерські позиції на ринку та наявності значної фінансової підтримки з боку власників банків. Починаючи з 2010 року спостерігається незначне зменшення власного капіталу, груп найбільших банків (66,4 % у 2010 році та 65,5 % у 2011 році) на відміну від решти груп банків, у яких протягом останніх двох років темпи приросту власного капіталу зростають, що пов'язано з виконанням вимог НБУ, щодо мінімального розміру статутного капіталу (120 млн грн). При цьому, станом на 01.01.2012 р. 54 банки із 175, які подають звітність до НБУ (30,9 %), не виконували вимогу стосовно нарощення розміру статутного капіталу.

Аналіз загальної динаміки власного капіталу не дозволяє дати відповідь на питання за рахунок яких складових зростає власний капітал банків, адже внесок різних складових є неоднозначним. Так, одні складові власного капіталу забезпечують реальне зростання його розмірів, інші — через їхню необ'єктивну оцінку призводять до необґрунтованого та надмірного завищення розміру капіталу.

Банківський сектор в економіці України розвивався значно швидше, ніж формувались джерела реального грошового капіталу для формування власних коштів банків, що сприяло фіктивному нарощуванню капіталу банків. Після періоду гіперінфляції, коли у банківському секторі отримувались надприбутки, по мірі стабілізації економічних процесів, необхідності формування резервів під активні операції згідно з вимогами НБУ, рентабельність банківського бізнесу знизилась і засновники та акціонери багатьох банків втратили інтерес до нарощування капітальної бази своїх банків. Проте, під тиском нормативних вимог НБУ, з одного боку, та необхідністю збереження власного бізнесу — з іншого, вони змушені були збільшувати капітальну базу банків, у тому числі активно використовуючи схеми фіктивного нарощування капіталу («роздування» регулятивного капіталу за рахунок переоцінки основних засобів або купівлі векселів, пов'язаних з банком фіктивних компаній). Треба визнати, що це явище на теренах колишнього СРСР є досить поширеним. Так, у Росії, за оцінками експертів, для отримання реальної величини капіталу

по банківській системі допускається дисконтування номінальної величини на 25—30 % [3].

Розглянемо динаміку власного капіталу за його складовими. Як відомо власний капітал включає в себе статутний капітал, резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди, резерви переоцінки цінних паперів, прибуток/збиток минулих років, прибуток/збиток поточного року, інший власний капітал. Структура складових власного капіталу банків наведена на рис. 2.

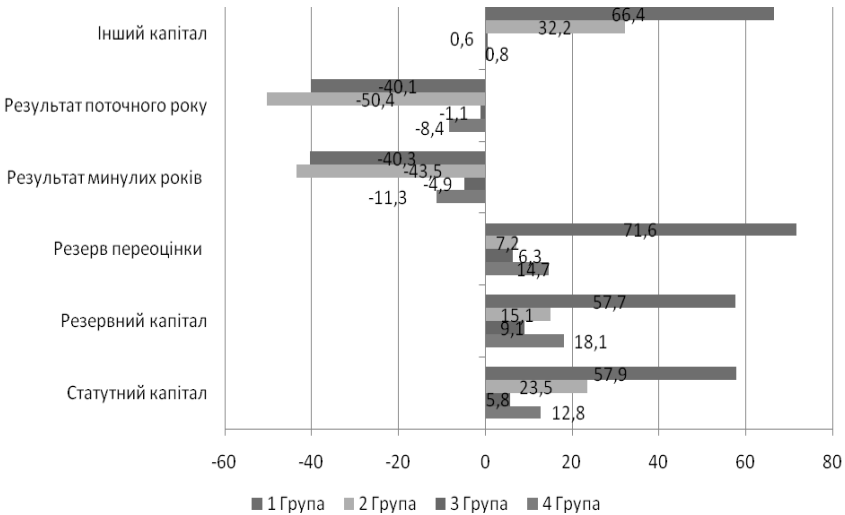

Рис. 2. Структура складових власного капіталу банківської системи України за групами банків станом на 01.01.2012 р. [4]

Аналіз структури власного капіталу вітчизняних банків свідчить про дисбаланс між окремими складовими, як у цілому по банківській системі, так і в розрізі груп. Найбільші та великі банки відповідно до обсягів власної капітальної бази мають значно більше можливостей для створення власного капіталу за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел, у той час як середні та малі банки не мають достатньо внутрішніх можливостей для нарощення обсягів власного капіталу, тому його збільшення відбувається за рахунок зовнішніх джерел. Такі банки поповнюють статутний капітал передусім з метою виконання нормативних вимог чинного законодавства й Національного банку України і дотримання економічних нормативів капіталу.

Статутний капітал являється головною складовою власного капіталу банку, оптимальний рівень якого має становити 15—50 % власного капіталу, що є свідченням помірної залежності від акціонерів банку і достатньої наявності власного капіталу для інвестування в розвиток банківської установи [5, с. 11].

Розмір статутного капіталу не обмежується, але з метою забезпечення стабільності банківської системи центральними банками встановлюється його мінімальний розмір. У західних банків розмір статутного капіталу складає приблизно 10—15 млн євро. Для вітчизняних банків мінімальний розмір статутного капіталу банків визначений у розмірі 120 млн грн.

Як свідчать дані табл. 1, упродовж 2007—2010 років відстежується чітка тенденція до збільшення абсолютної суми як власного, так і статутного капіталу банківської системи: на 85 909 млн грн, або в 2,2 разу та на 128 992,4 млн грн, або у 4 рази відповідно. Порівняно з 2010 р. власний капітал банків збільшився на 12,9 %, тоді як у 2009 порівняно з 2008 р. зменшився на 3,5 %. Враховуючи вимогу НБУ щодо нарощення статутного капіталу, банки збільшили його розмір порівняно з 2009 р. на 40 312 млн. грн (на 35 %).

Варто зауважити, що кошти акцій та інших форм участі в капіталі інших депозитних корпорацій упродовж 2011 р. збільшилися на 26,3 млрд грн і за станом на 01.01.2012 р. становили 171,9 млрд грн, що було забезпечено переважно збільшенням розміру сплаченого зареєстрованого статутного капіталу банків [2]. Збільшення суми і частки статутного капіталу банків підтверджує їхнє намагання підвищити рівень капіталізації саме за рахунок нарощення цієї складової власного капіталу.

На позитивну оцінку заслуговує факт збереження в IV кварталі 2011 року тенденції до збільшення власного капіталу банків за рахунок коштів вітчизняних інвесторів (особливо це стосується малих банків (4 група), адже в цьому випадку підвищення рівня капіталізації може посилити зацікавленість інвесторів у ефективному використанні ресурсів банківських установ, зміцненні їх фінансового стану і якості активів і дасть можливість розширити обсяги кредитування національної економіки.

Зростання розміру власного капіталу відбулося по всім групам банків. Серед банків першої групи його розмір перевищував розмір статутного капіталу (101,8 млрд грн і 99,5 млрд грн відповідно). По решті груп, навпаки, статутний капітал перевищував розмір власного капіталу, що можна охарактеризувати як негативне явище.

Таблиця 1

СКЛАД І СТРУКТУРА ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ СИСТЕМИ БАНКІВ У 2007—2011 РР. [2]

Показники	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%
Статутний капітал	42872,6	62	82454,2	69	119189	104	145857	106	171865	110,5
Резервний капітал	7016,2	10	10696,5	9	15712,3	13,6	13012	9,4	12025	7,7
Резерви переоцінки	8185,5	12	906,4	0,8	9847,9	8,6	12102	8,8	13895	8,9
Результат минулих років	1666,8	2,4	1554	1,3	661,7	0,6	-28620	20,8	-43826	28,2
Прибуток/збиток звітного року	6619,7	9,5	7304,4	6,1	-31491,8	27,3	-13027	9,45	-7708	4,9
Інший капітал	3217,2	4,6	16347,5	14	1255,9	1	8400	6,1	9256	5,9
Усього власний капітал	69578	100	119263	100	115175	100	137725	100	155487	100

Сукупний статутний капітал банківської системи за станом на 2010 р. сформовано більш як на половину зі статутного капіталу групи найбільших банків, тоді як частка участі в цьому процесі великих, середніх і малих банків коливається в межах 6-23 % (рис. 2)

Резервний і спеціальні фонди відіграють важливу роль у процесі діяльності банківських установ, вони зараховуються до власного капіталу банку шляхом проведення відповідних розрахунків. Спільним для таких фондів є те, що вони формуються за рахунок банківського чистого прибутку в результаті його розподілу. Наявність резервного фонду забезпечує стабільність діяльності банку, позитивно впливає на виконання банком своїх зобов'язань перед кредиторами й клієнтами і зменшує ймовірність банкрутства.

Таблиця 2

**РЕЗЕРВНИЙ КАПІТАЛ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ У 2001—2010 РР.**

Роки	Резервний капітал, млн грн	Питома вага резервного капіталу в:	
		статутному капіталі банків, %	регулятивному капіталі банків, %
2001	488,7	10,7	6,1
2002	602,5	10	6
2003	1367,3	16,9	10,3
2004	1849,6	15,9	10,2
2005	2968,8	18,4	11,3
2006	4804,5	18,3	11,7
2007	7016,2	16,4	9,7
2008	10 696,5	13	8,7
2009	15 712,3	13,2	11,6
2010	13 012,0	8,9	8,1
2011	12 025, 0	6,9	6,7

Упродовж 2001—2009 рр. обсяги резервного капіталу системи банків збільшилися на 12 223,6 млн грн, або в 32 рази. Його частка у статутному та регулятивному капіталах зросла відповідно на 2,5 % і 5,5 % (табл. 2). У 2010 році обсяг резервного капіталу склав 13 012 млн грн, що на 17,2 % менше ніж у 2009 році, а частка у статутному та регулятивному капіталі зменшилась на 4,3 % і 3,5 % відповідно,

що пов'язано з подоланням негативних наслідків світової фінансової кризи. Варто зазначити, що в 2008 р., незважаючи на зростання резервного капіталу в абсолютному виразі на 52,4 %, відбулося зменшення його питомої ваги в статутному та регулятивному капіталах банків на 3,4 % та 1,0 % відповідно. Починаючи з 2010 року загальний обсяг і питома вага резервного капіталу має сталу тенденцію до зменшення, що відображає наявність ризиків у діяльності банків та спричиняє розбалансованість у структурі власного капіталу та негативно впливає на фінансову стійкість банків.

На зменшення питомої ваги резервного капіталу в капіталі банку значно вплинули найбільші банки — резервний капітал цієї групи банків у сукупному резервному капіталі банківської системи становив на кінець 2011 р. 57,7 %, тоді як участь великих середніх і малих банків характеризується меншими частками — відповідно 15,1 %, 9,1 % і 18,1 % (рис. 2). Таким чином, банки намагаються захистити статутний капітал резервними коштами, проте на нашу думку цього поки, що не достатньо для ефективного реагування на зміну ринкового середовища без ризику для акціонерного капіталу.

Банківські установи створюють також загальні резерви для відшкодування непередбачених ризиків за рішенням і в порядку, визначеному вищим органом управління банку з урахуванням вимог чинного законодавства шляхом відрахувань з чистого прибутку. Слід підкреслити, що резерви, які формуються банками під виявлене погіршення якості певних видів активів або зобов'язань, не зараховуються до власного капіталу банку.

До власного капіталу банку належить ще й така складова, як *результат переоцінки основних засобів і нематеріальних активів*, поява якої стає можливою в результаті дозволеного проведення переоцінки банками своїх фіксованих активів зі зміною їхньої ринкової вартості, а також за рахунок довгострокового володіння деякими активами, показаними у балансі за первинною вартістю їхнього придбання [6]. Питома вага резервів переоцінки у власному капіталі банківської системи за станом на 1 січня 2011 р. дорівнювала 8,8 %, що на 3,1 в. п. менше порівняно з попереднім роком і свідчить про наявність інфляційних процесів в економіці України.

У сукупному фонді переоцінки за групами банків найбільша питома вага спостерігається у групі найбільших банків, а найменші у групі середніх банків (зокрема, в найбільших і середніх

банках — 71,6 і 6,3 %, а у великих і малих — 7,2 % і 14,7 % відповідно) (рис. 2).

Відповідно до Базельської угоди про капітал результати переоцінки основних засобів і цінних паперів довгострокового володіння мають зараховуватись до капіталу другого рівня за умови отримання реальної, адекватної оцінки активів із повним відображенням можливого коливання цін і примусового продажу об'єктів за наявності розвинутого фінансового ринку. В умовах слабкого розвитку фондового ринку, коли акції більшості банків не обертаються на ринку, а сучасний вітчизняний ринок нерухомості не є достатньою мірою розвинутим, переоцінка основних засобів і нематеріальних активів не завжди реально відображає їхню ринкову вартість і здебільшого призводить лише до необґрунтованого завищення цієї вартості, а разом з цим і величини власного капіталу банку. Таким чином, резерв переоцінки основних засобів, є одним з найбільш широко використовуваних способів для «надування» банківського капіталу. Об'єктивно визначити реальну ціну основних засобів і нематеріальних активів вкрай складно, що провокує штучне завищення банками обсягу цієї складової капіталу та спричинює її низьку реальну вартість за таких високих темпів зростання.

Одна з важливих складових і внутрішніх джерел формування власного капіталу банку — це *прибуток*, який створюється як залишок чистого прибутку після виплати нарахованих дивідендів, відрахувань у загальні резерви, резервний фонд та в інші резерви банку. Відповідно до вимог фінансового обліку нерозподілений прибуток банку вміщує результат минулих років, результат минулого року, що очікує затвердження зборами акціонерів і результат поточного року. Залишок нерозподіленого прибутку за минулий рік залежить переважно від розміру дивідендів, які мають бути виплачені акціонерам. Висока питома вага результату минулих періодів, безперечно, є підтвердженням ефективної роботи банку в минулому, а її зменшення у звітному році свідчить про використання цих коштів на певні потреби розвитку банку.

У банківській системі частка результату минулих років у сукупному власному капіталі за станом на 1 січня 2011 р. становила -20 % (табл. 1), що майже в 43 рази менше порівняно з 2009 р. Аналогічні тенденції спостерігаються у власному капіталі всіх груп банків, а в групі великих банків за підсумками 2010 р. зафіксовано найбільші збитки минулих років на загальну суму 11043 млн грн, що становило майже 75 % статутного капіталу четвертої групи банків [2].

Щодо такої складової власного капіталу, як *результат звіт-ного року*, то варто зазначити, що ознакою ефективного використання капіталу вважається частка прибутку звітного року у власному капіталі в розмірі 10—15 % [7, с. 11]. Починаючи з 2009 р. банки України не можуть вийти на рентабельну діяльність проте розмір збитків скорочується. У 2010 році збитки спостерігалися у кожній із груп, проте у порівнянні з 2009 роком вони скоротилися майже в 3 рази. У 2011 році збитки комерційних банків склали 7 708 млн грн, (13 027 млн грн у 2010 році).

Решта складових власного капіталу має доволі незначну частку, тому вони об'єднані у статтю «Інший капітал», в якій найбільша питома вага належить першій групі банків (66,4 %) (рис.2.).

У підсумку зазначимо, що особливості формування власного капіталу банками зумовлені організаційно-правовою формою здійснення банківської діяльності. Різні за величиною активів банки мають неоднакові можливості щодо формування власного капіталу, але одна з важливих проблем для всіх банківських установ — це нерозвиненість вітчизняного фондового ринку, через що банківські акції на ньому майже відсутні.

Вітчизняні банки мають активніше нарощувати статутний капітал. Враховуючи події 2008—2009 року, на нашу думку, було б логічним дозволити резидентам вносити кошти до статутного капіталу банку теж у вільно конвертованій валюті (за умов наявності дозволу Національного банку України), що дозволило б банкам уникнути різкого знецінення корпоративних прав в умовах девальвації національної валюти.

Вважаємо за доцільне в подальшому зменшувати частку прибутку минулих років шляхом виплати дивідендів чи реінвестування, що вплине на збільшення довіри до банківської системи. Також за умов поновлення кредитування економіки, банкам варто збільшити розміри відрахувань до резервного капіталу, як важливої, стабільної та довгострокової складової власного капіталу.

Література

1. Чорна О. Є. Капіталізація банківської системи як механізм підвищення темпів економічного зростання країни / О. Є. Чорна, А. В. Атаманцева // Європейський вектор економічного розвитку. — 2010. — № 1(8). — С. 235—240.

2. Національний банк України. / Офіційний сайт. [Електронний ресурс]: Режим доступу <http://www.bank.gov.ua>.

3. Васильєва, Т. А. Капіталізація банківської системи України: проблеми та перспективи / Т. А. Васильєва // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика: зб. тез доп. V Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 травня 2010 р.): у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми, 2010. — Т. 1. — С. 37—40.

4. Структура активів, зобов'язань, власного капіталу та фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.01.2012 р. // Вісник Національного банку України. — 2012. — № 3. — С. 49—71.

5. Раєвська Т. Практичні підходи до оцінки ризиків у діяльності банків / Тетяна Раєвська // Вісник Національного банку України. — 2005. — 38. — С. 9—15.

6. Інструкція Про порядок регулювання діяльності банків в Україні затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. / Офіційний сайт. [Електронний ресурс]: Режим доступу <http://www.bank.gov.ua>.

7. Раєвський К. Роль субординованого капіталу у формванні ресурсної бази банків / Костянтин Раєвський, Максим Алексеєнко // Вісник Національного Банку України. — 2001. — № 9. — С. 18—20.

Стаття надійшла до редакції 28 травня 2012 р.

УДК 336.226/1+005.913

Ушеренко С. В., канд. екон. наук, доцент
кафедри фінансів підприємств,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА З УРАХУВАННЯМ ЦИКЛІЧНОСТІ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

АННОТАЦІЯ. У статті узагальнено результати досліджень теоретичних аспектів управління формуванням прибутку підприємства і визначено напрями його удосконалення з урахуванням стадії економічного циклу

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічний цикл, ефективне управління, прибуток, управління прибутком, фінансовий менеджмент, формування прибутку

АННОТАЦІЯ. В статье обобщены результаты исследования теоретических аспектов управления формированием прибыли предприятия и